

PIRJO MARKKOLA

Suomen historian käyttökelpoisuus

Professori Pirjo Markkola pohtii historian käyttöä virkaanastujaisesityksessään Jyväskylän yliopistossa 4.11.2009. Hän tuo esiin historian käytön tapoja ja niihin liittyviä ongelmia.

■ Suomen historia kerrotaan usein sotien värittämänä selviytymistarina, jota ulkomaalaisten on vaikea ymmärtää. Monien mielestä suomalaisten menneisyys Ruotsin ja Venäjän – lännen ja idän – välissä on niin moniulotteinen, että sitä voivat ymmärtää vain suomalaiset. Tutkijat ovat vuosikymmenten saatossa sekä osallistuneet tähän mytologisointiin että pyrkineet korjaamaan harhaluuloja. Suomen historiaan hyvin perehtynyt yhdysvaltalainen historiantutkija, professori Jason Lavery kirjoitti kesällä Helsingin Sanomien yleisönosastossa, ettei maan historiassa ole mitään, mikä olisi hänen ei-suomalaisille opiskelijoilleen käsittelemättömää.¹

Toinen suosittu versio Suomen historiasta on vapaiden talonpoikien ja vahvojen naisten kertomus. Monet suomalaiset tuovat mielellään esiin, että talonpojat ovat aina olleet itsenäisiä eikä maassa ole ollut maanorjuutta. Talonpoikaisyhteiskunnasta juontaa juurensa myös vahvojen naisten historia, johon sopivat luontevasti vuoden 1907 kan-

sanedustajanaiset ja heidän naisäänestäjängensä. Talonpoikaisen köyhyyden avulla Suomen historia kuvataan vahvojen ja tasa-arvoisten naisten historiana.² Tällöin korostetaan köyhyydestä nousevaa työnteon välttämättömyyttä, jossa kaikkien, sekä miesten että naisten, oli pakko tehdä työtä. Tällä pakolla selitetään oman aikamme naisten korkeaa työvoimaosuutta ja hyvää koulutusta sekä poliittista ja ammatillista järjestäytymisastetta.

Historian käyttö

Tapa nostaa esiin tiettyjä menneisyyden tapahtumia tai ilmiöitä on keino kertoa kansalaisille, mitkä asiat ovat muistamisen arvoisia. Näihin tapoihin ja käytäntöihin viitataan puhumalla historian käytöstä. Historian käyttö muokkaa kuvaa nykypäivästä, meidän yhteiskunnallemme tärkeistä asioista, ja luo odotuksia tulevalle. Usein historian käytöstä tulevat mieleen tietoiset väärrennökset ja tarkoitushakuiset vääristelyt, mutta kenttä on paljon laajempi. Havainnollistan sitä parilla esimerkillä. Jyväskylän yliopiston pääarakennus sijaitsee Seminaarinmäen kampuksella. Nimi muistuttaa yliopiston historiasta ja luo identiteettiä nykyiselle yliopistolle. Sen naapurikorttelista voi ostaa pelejä, jotka yhdistävät historiaa ja fantasiaa. Historian käyttö koostuu hyvinkin moniulotteisista tilanteista ja yhteyksistä, jotka antavat merkityksiä menneisyydelle.

1. Jason Lavery (2009) "Suomen historiaa ei ole vaikea ymmärtää", *Helsingin Sanomat* 21.7.2009.

2. Pirjo Markkola (2002) "Vahva nainen ja kansallinen historia", teoksessa Tuula Gordon, Katri Komulainen & Kirsti Lempiäinen (toim.) *Suomineiton hei! Kansallisuuden sukupuoli*, Tampere: Vastapaino, 75–80.

Se tekee menneisyydestä merkityksellistä. Suomen historia on tässä suhteessa hyvin käyttökelpoista.

Historian käytön tyypiesimerkkejä ovat erilaiset merkkivuodet. Suomessa on juuri valtioneuvoston aloitteesta ja vähän sen johdollakin muistettu vuotta 1809. Merkkivuosi on lisännyt kiinnostusta Napoleonin sotien aikaa kohtaan. Samalla se on tuonut ajankohtaisuutta kysymykselle Suomen valtion synnystä. Lokakuussa monet valtion laitokset juhlistivat valtionhallinnon 200-vuotishistoriaa avoimilla ovilla. Syksyn 2009 sanomalehdistä ei voi olla huomauttamatta, että talvisodan alkamisesta tulee marraskuun lopussa, Antin päivänä, kuluneeksi 70 vuotta. Kansallisten merkkimiesten ja joskus -naistenkin syntymiä juhliitaan säännöllisin väliajoin. Näin merkkivuosista tehdään osa Suomen historiaa.

Puheella historian käytöstä on oma kielensä. Keskeisiä käsitteitä ovat muun muassa menneisyydenhallinta, historiakulttuuri, historiatiETOisuus ja historiapolitiikka.³ Historiakulttuuri tarkoittaa kulttuurin alueita, joilla ihmiset joutuvat menneisyyden kanssa tekemisiin. Se voidaan ymmärtää historian käytön areenoiksi, jotka ulottuvat sarjakuvista virkaanastujaisesityksiin ja muistomerkeistä television keskusteluohjelmiin. HistoriatiETOisuus puolestaan tarkoittaa tapoja, joilla ihmiset ja yhteisöt käsittelevät menneisyyttä voidakseen ymmärtää nykyistä ja tulevaa. HistoriatiETOisuus kytkee menneen nykyiseen ja tulevaan ja rakentaa siten jatkuvuutta yhteiskunnallisiin ilmiöihin ja tapahtumiin. Historiapolitiikka ymmärretään usein aktiivisena ja tietoisena historian käyttönä, historian käyttämisenä tiettyihin tarkoituksiin. Sen yksi ulottuvuus on historian käyttö poliittisena argumenttina; toinen ulottuvuus on rajankäynti asioista, jotka kelpuutetaan historiaan. Vai-

keneminen on joskus yhtä äänekkästä historian käyttöä kuin puhuminen.

Suomen historiassa ajanjakso marraskuusta 1939 kevääseen 1945 on historiapolitiikan ja historian käytön runsaudensarvi. Talvisota, välirauhan aika, jatkosota ja Lapin sota antavat jatkuvasti aineksia historian käytölle. Toinen käyttökelpoinen vaihe on kylmän sodan aika, jolloin suhteesta Neuvostoliittoon tuli suomalaisten avainkysymys. Neuvostoliiton romahduksen jälkeen on kiistelty, oliko idänsuhteissa kyse taitavasta politiikasta vai tarpeettomasta mielitelystä. Kekkonen aikaa itänaapurin häviäminen kartalta ei muuttanut, mutta kuvalle Kekkonen ajasta se asetti uusia kysymyksiä. Menneisyys ei muutu, mutta historian käytötavat muuttuvat.

Jälkipolvet käyttävät historiaa oman itsensä ja menneisyytensä selittäjinä. Koska suomalaisilla ei ole muinaista itsenäisyyttä, joka olisi menetetty, tai muuta kansallista suuruuden aikaa, sitä on eri aikoina haettu eri tavoin. Kansalliset kertomukset saavat merkityksiä, joiden avulla ihmiset ymmärtävät omaa paikkaansa kokonaisuuden osina. Näitä kertomuksia voi nimittää myyteiksi, mutta korostan, että myytti ei silloin viittaa totuuden vastakohtaan tai ihmiskunnan alkuperää koskeviin kertomuksiin. Historian- ja kulttuurintutkimuksen näkökulmasta myytin voi ymmärtää tekniikkana tai diskursiivisena kehikkona, joka tekee todellisuuden selityksistä luonnollisia.⁴ Tarina, jota arkikielessä kutsutaan myyttiksi, on itse asiassa jo menettänyt myyttisen voimansa, koska se tunnustetaan keksityksi ja kuviteluksi. Varsinaisten myyttien luonteeseen kuuluu, että niitä ei aseteta kyseenalaisiksi. Ne esittävät todellisuuden tulkintoja tavoilla, joita pidetään todellisuuden tosina, suorastaan itsestään selvinä kuvauksina.

Kansallinen historia on hedelmällinen maaperä erilaisille myyteille. Osmo Jussila löytää vanhemmasta suomalaisesta historiankirjoituksesta ja historiakulttuurista kolme keskeistä myyttiä. Ne ovat Ruotsi-Suomi, Suomen valtion synty vuonna 1809 ja suomalaisten itsenäisyyspyrintöjen pitkä historia.⁵ Tähän haluan lisätä muutamia, ehkä hieman uudempia tulkintoja. Niitä ovat ai-

3. Käsitteistä Pilvi Torsti (2008) "Why do History Politics Matter? The Case of the Estonian Bronze Soldier", teoksessa Juhana Aunesluoma & Pauli Kettunen (toim.) *The Cold War and the Politics of History*, Helsinki: Edita Publishing Ltd, 22–25; Jouni Tilli (2009) "Tiloja, linjauksia, retoriikkaa – historiapolitiikan ulottuvuuksia", *Historiallinen Aikakauskirja* 107, 280–287.

nakin käsitys naisten työntekoon ja äänioikeuteen liittyvästä sukupuolten tasa-arvosta, toista maailmansotaa korostava historiankäyttö erillissotineen ja torjuntavoittoineen sekä käsitys kylmän sodan aikaisesta ulkopolitiittisesta viisaudesta. Yhteistä näille kaikille tulkinnoille on, että niitä on problematisoitu, asetettu kyseenalaiseksi, ja siten käyty käsiksi niiden myyttiluonteeseen. Ne ovat käsityksiä, joita sekä puolustetaan että kritisoidaan.

Historian hallinta

Historian käytöstä on tutkijoiden piirissä keskusteltu vilkkaasti 1990-luvulta lähtien, osin jo 1980-luvulta alkaen, mutta kyse ei ole uudesta ilmiöstä. Historian avulla on legitimoitu valtaa ja luotu kuvaa oman ajan ilmiöistä. Tästä nykyisen merkkivuoden kohde on hyvä esimerkki. Porvoon kokous maaliskuussa 1809 nousi vähitellen 1800-luvun kuluessa Suomen valtion syntymäjuhlaiksi. Kun historiantutkijat 1960-luvulla kyseenalaistivat käsityksen, he korostivat, että käsitys valtiosta oli suomalaisten oppineiden konstruktio, joka sivuutti käsitteiden sisällöllisen muuttumisen vuosisadan alusta. Vuoden 1809 kielenkäytölle oli annettu 1800-luvun jälkipuoliskon sisältö ja historiaa oli käytetty poliittisten päämäärien saavuttamiseksi. Itsenäistymisen jälkeen kansallismielinen historiankirjoitus ruokki kuvaa suomalaisesta valtiosta, joka oli jo 1800-luvulla ollut erillinen Venäjän valtiosta.

Historian käyttö – ja siihen liittyen Suomen historian käyttökelpoisuus – voidaan ymmärtää monella tavalla. Ruotsalainen Peter Aronsson väittää, että historian käyttö on erityisen aktiivista, kun tulevaisuuden näkymät ovat epävarmoja. Historiaa voidaan hänen mukaansa käyttää monilla eri alueilla, kuten elokuvissa, kirjallisuudessa, turistien houkuttimena ja tieteellisessä tutkimuksessa.⁶ Monet tutkijat, muiden muassa Seppo Hentilä ja Pilvi Torsti, kiinnittävät historian käytössä huomiota historiapolitiikkaan ja historiapolitiittisen toiminnan tarkoituksellisuuteen.⁷ Menneisyys ja siitä kirjoitettu historia saavat välinearvon, kun pyritään tiettyihin tavoitteisiin, tiettyihin yhteis-

kunnallisiin päämääriin. Tämä voi lähestyä historian hyväksikäyttöä, johon Pertti Haapala viittaa kirjoittaessaan sisällissodasta. Hänen mukaansa ihmiset antavat mielellään tuomioita, jotka kertovat enemmän tuomion antajista kuin siitä, mitä tapahtui 90 vuotta sitten, ja ovat siten vaarallisen lähellä historian hyväksikäyttöä.⁸ Jos tavoitteena on langettaa tuomioita menneisyyden toimijoille, historian käyttö on jotakin muuta kuin silloin, kun tavoitteena on houkuttaa turisteja talousvaikeuksissa kipristelevään kuntaan.

Historian tietoista hyväksikäyttöä ja väärinkäyttöä kiinnostavampia ovat itse asiassa pienet ja huomaamattomat tavat käyttää historiaa. Niitä kätkeytyy esimerkiksi paikannimiin. Vuonna 1957 valtioneuvosto kehotti kaupunkeja nimeämään katuja 40-vuotisen itsenäisyyden kunniaksi. Silloin Tampereen Puolimatkatkadusta tehtiin Itsenäisyydenkatu.⁹ Jyväskylässä en Itsenäisyydenkatua ole löytänyt, mutta esimerkiksi Porissa sellainen on. Turusta löytyy Itsenäisyydenaukio, johon liittyy myös kadunpätkä lääninhallituksen vieressä. Vuonna 2004 Varsinais-Suomen Sotilaspoikien Perinnekilta esitti katuosuuden nimeksi Itsenäisyydenkatua, ja halusi näin korostaa lähestyvän Suomen itsenäisyyden 70-vuotisjuhlan merkitystä. Turun asemakaavatoimisto vastasi: ”Itsenäisyydenaukio on mitä parhaiten Suomen valtiollista itsenäisyyttä kunnioittava osoitenimi läänin virastotalolle”.¹⁰ Toiset haluavat kunnioittaa itsenäisyyttä nimikkokadulla, toisille riittää aukio. Historian käyttö, edes silloin kun se on tavoitteellista toi-

4. Peter Aronsson (2004) *Historiebruk – att använda det förflutna*, Lund: Studentlitteratur, 88–89.

5. Osmo Jussila (2007) *Suomen historian suuret myytit*, Helsinki: WSOY.

6. Aronsson (2004), 7–11.

7. Seppo Hentilä (2004) *Harppi-Saksan baarukassa. DDR:n poliittinen vaikutus Suomessa*. Helsinki: SKS; Torsti (2007).

8. Pertti Haapala (2009) ”Kun kansankirkko hajosi”, teoksessa Ilkka Huhta (toim.) *Sisällissota 1918 ja kirkko*, Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura, 23.

9. Maija Louhivaara (2009) ”Tampereen kadunnimet – ikkuna menneisyyteen”, teoksessa Harry Lönnroth (toim.) *Tampere kielihyhteisönä*, Helsinki: SKS, 100.

10. Turun kaupunginhallitus 7.12.2004, § 1065. <http://www05.turku.fi/ah/kh/2004>.

mintaa, ei automaattisesti ole likaista ja itsekästä peliä vaan siihen liittyvät intressit voivat sisältää hyvän tarkoituksen. Tämä muistuttaa tutkija Pilvi Torstin hahmottamassa historian poliittisen käytön typologiassa ns. universaalin ”hyvän” motiivia.¹¹ Silti se rakentaa tiettyä tulkintaa menneisyydestä ja on siten luonteeltaan historiapolitiittista. Sillä pyritään ohjailemaan yhteistä historian kokemustilaa, tässä tapauksessa itsenäisyyden kunnioittamista.

Nykyään Suomen historian kohtalonkysymyksiä ja keskeisiä kansallisen identiteetin rakennusaineita näyttävät ainakin tutkimuksen volyymillä ja kirjojen myyntiluvuilla mitattuna olevan 1900-luvulla käydyt sodat. Sisällissota, talvisota ja jatkosota sekä niihin liittyvät poliittiset kuviot kiinnostavat vuodesta toiseen sekä tutkijoita että yleisöä. Tässä yksi historian käyttöön liittyvä käsitteellinen käänne on jatkosodan häviön nimeäminen torjuntavoitoksi. Puhe torjuntavoitosta liittyy historian käyttöön, jossa menneisyyden tapahtumat tulkitaan oman ajan tarpeista käsin. Keskustelua käydään myös Suomen ja Saksan suhteista jatkosodan aikana. Pitkään korostettiin, että Suomi kävi omaa erillissotaansa, mutta viime

aikoina moni tutkija on kyseenalaistanut erillissotateesin ja nostanut esiin Saksan keskeisen merkityksen muun muassa kesän 1944 torjuntataisteluissa.¹²

Suomen historia on osoittautunut käyttökelpoiseksi, kun kuvaa nykyisestä ja tulevasta on haluttu rakentaa. Historian käyttö voi kuitenkin livahtaa paitsi hyväksikäytön myös väärinkäytön puolelle. Ehkä kaikkein ongelmallisinta historian käyttöä on pyrkimys menneisyydenhallintaan. Pidän mahtipontisena ajatusta, että menneisyyttä olisi mahdollista hallita tai edes esittää siitä yhtä, virallista tulkintaa. Sen sijaan on jatkuvasti syytä kiinnittää kriittistä huomiota historian käyttötapoihin, muistamisen ja unohtamisen väliseen suhteeseen, kokemustilojen ja odotushorisonttien kohtaamiseen nykyisyydessä. Mennyt, nykyinen ja tuleva ovat nykyisyyden ulottuvuuksia. Menneen läsnäoloa edustaa muisti, nykyistä havainnoidaan ja tulevan läsnäoloa edustaa toivo. ■

11. Pilvi Torsti (2008) ”Historiapolitiikkaa tutkimaan – Historian poliittisen käytön typologian kehittelyä”, *Kasvatus & aika* 2. <http://www.kasvatus-ja-aika.fi>.

12. Esim. Henrik Meinander (2009) *Suomi 1944. Sota, yhteiskunta, tunnemaisema*, Helsinki: Siltala.